

Dinamizmus a közgazdasági „széleken”: a heterodox közgazdaságtan újraéledése

[Lilian Fischer, Joe Hasell, J. Christopher Proctor, David Uwakwe, Zach Ward-Perkins, Catriona Watson (eds): Rethinking Economics: An Introduction to Pluralist Economics (Közgazdaságtan újragondolva: Bevezetés a pluralista közgazdaságtanba). Routledge, London, New York, 2018. ISBN 978-1-138-22268-9]

Tóth Balázs István¹

Mindig léteztek a gazdaságelmélet aktuális fősodrától többé-kevésbé eltérő, illetve a nagy elmélettörténeti iskolák árnyékában megbúvó, esetenként azt alapjaiban is megkérdőjelező koncepciók és irányzatok. Köztudomású, hogy az újító (alternatív, heterodox, unortodox) közgazdaságtan kifejezés azokra a közgazdaságtani áramlatokra vonatkozik, amelyek nemcsak egyes mozzanatokban, hanem a koncepció egészét tekintve is, átgondoltan eltérő kritikai irányzatot képviselnek a korszak elfogadott, meghatározó, főáramú (mainstream, ortodox) közgazdaságtanával szemben. Gazdaságpolitikai szövegekörnyezetben a szokásosan alkalmazottól eltérő, ellentmondásos intézkedésekből álló, avagy koherens logikai rendszer nélküli gyakorlatra utal a kifejezés, rendszerint enyhén lebecsülő éllel (Bod 2013). Módszertani hangsúllyal használatos a pluralista közgazdaságtan megnevezés is (Horváth 1998), amelyet jól tükröz a recenzált könyv alcíme is. A gazdaságelmélet fősodra már a válságot megelőzően többféle külső irányzatot fogadott be; mi több, a heterodox csoportosulások az elmúlt hat évtizedben folytonosan jelen voltak (Csaba 2013), elsősorban annak köszönhetően, hogy az erősen matematizáló és a gyakorlati alkalmazásra kevésbé alkalmas fősodor belső, tudományfejlődési okokból bomlani, tagozódni kezdett (Csaba 2009).

¹ Tóth Balázs István – egyetemi docens, Soproni Egyetem Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar, toth.balazs.istvan@uni-sopron.hu

A könyv megírásával kitűzött cél kettős. Egyrészt az olvasó számára – kifejezetten az egyetemi hallgatóknak, mint célközönség – lehetőség adódik a neoklasszikus közgazdaságtani tételek és kapcsolódó hívószavai – mint például individualizmus, optimalizálás, egyensúly – csalóka keretrendszeréből való kilépésre, másrészt jó esély kínálkozik egy olyan gondolkodás elsajátítására, amely a főáramú és az újító irányzatok látásmódjának közelítésén, mintegy kibékítetésén alapszik. Ennek legfőbb indoka, hogy nem valószínűsíthető és a közgazdaságtudományi szakma többsége nem is igényli a közgazdasági főirány „leváltását”, avagy generális megújítását, amellyel a könyv szerkesztői és szerzői is tisztában vannak.

A könyv kilenc alternatív közgazdasági irányzat bemutatását tartalmazza az alábbi sorrendben: poszt-keynesiánus közgazdaságtan, modern marxista közgazdaságtan, új osztrák iskola, institucionalisták, feminista irányzat, behaviorista közgazdaságtan, komplexitáselmélet (komplex rendszerek közgazdaságtana), kooperatív irányzat és ökológiai közgazdaságtan. A fejezeteket az egyes irányzatok nemzetközileg elismert szaktekintélyei szövegezték, amely önmagában nem meglepő, az viszont érdekes, hogy a kötet szerkesztői az újító áramlatokat jól ismerő, egykori, már végzett diákokból verbuválódtak (a könyv megjelenítésével kapcsolatos első gondolat például az angol Kingston Egyetem diákcsoportjához köthető).

A poszt-keynesiánus közgazdaságtannal kapcsolatban *Engelbert Stockhammer* a holisztikus megközelítést, a keynes-i világnézőkép központi kategóriájának tekintetett bizonytalanságot, a tényleges kereslet elvét és a pályafüggő fejlődés jelentőségét emeli ki. Az irányzat képviselői a bércsökkenést kontraproduktívnek tekintik, az egyensúlyelméletet bírálják, és egy új makroökómia alapjait kívánják megvetni. A gazdasági aktivitás és a beruházás a bankhitelek révén élénkül – nem pedig a megtakarítással –, igaz, a túlzott mértékű hitel monetáris törekenységhez vezet. Ennél fogva a központi bankok legfőbb szerepe nem az infláció mérséklésében rejlik, hanem a pénzügyi instabilitás elkerülésében, amely makroprudenciális politika és szabályozások segítségével valósul meg. A poszt-keynesiánusok szerint lényeges a fiskális politika is, amely a gazdasági élet egyik legfőbb motorja.

Ben Fine és *Alfredo Saad-Fihlo* marxista politikai közgazdaságtanról írt fejezetének első felében a munkaérték-elméletet és a javak természetét, második felében pedig a tőke, a profit és a kapitalizmus főbb marxista jellegzetességeit helyezik a középpontba. Felsejlik a régi dilemma is, miszerint a bér vagy a profit fontosabb-e a gazdasági életben. Az esszét Marx szellemisége „járja át”, legalább kéttucatnyi utalás olvasható az irányzat névadójára. Hiányérzetet

kelt, hogy a legújabb fejleményekről, nevezetesen az újbaloldali, a poszt- és neomarxista irányzatok aktuális tendenciáinak, illetve *Paul A. Baran* és *Paul M. Seezy* kiváló marxisták elméletének összefoglalása nem olvasható. A kapitalizmus egyrészt a változás és a haladás hajtóerőjeként, másrészt a bomlás és erózió forrásaként jelenik meg. A szerzők a marxista politikai közgazdaságtanra a főáramú közgazdaságtan legerősebb intellektuális kihívójaként tekintenek.

Az új osztrák közgazdaságtannal kapcsolatban *Xavier Méra* és *Guido Hülsmann* hangsúlyozzák, hogy az irányzat egyrészt elveti a matematikai formalizációt, másrészt kételkedő a közgazdasági összefüggések verifikálásának és falszifikálásának tényleges lehetőségeit illetően. Az osztrák iskola nézetei szerint viszonylag kevés elvi megállapítás tehető a közgazdaságtanban; ez alól kivétel a szűkösség, a lehetőségek határa, az időpreferencia, illetve a bizonytalanság. Az együttműködés és a szabad akarat a piaci interakciókhoz, a kényszerítés és elnyomás pedig a kormányzati beavatkozásokhoz köthető. A pénzügyi sérülékenység a pénzügyi szabályozás, a központi bank jelenléte és a túl alacsony kamatlábak miatt adódik. A rendeleti pénz, avagy nem beváltható papírpénz (*fiat money*) morális kockázatot jelent, ezért el kell törölni. Az irányzat jelenlegi fő ismérve az a kitüntetett figyelem, amelyet képviselői a piaci folyamatokra fordítanak.

Geoffrey Hodgson tanulmányában a régi és új institucionalizmussal együttesen foglalkozik, és megállapítja, hogy napjainkban sokkal közelebb állnak egymáshoz, mint régebben. Olvasatában az intézményi közgazdaságtan a társadalom, a politika és a gazdaság formális és informális intézményi (szervezeti) összetevőinek – így például a pénz, a bankok, a vállalatok, a szabályok és a szóhasználat (nyelvezet) – elemzésére terjed ki. Az áramlat központi kategóriái a tranzakciós költségek és a tulajdonjogok. Az institutionalisták elfogadják *Herbert Simon* nézeteit a korlátozott racionalitásról, ennél fogva az iskola képviselői szerint az egyének korlátozott információval és információszerzési képességgel rendelkeznek. Hodgson végül néhány konkrét példát is bemutat annak szemléltetésére, hogy a hatalom egyrészt kényszerítő erejű, másrészt a szokásokhoz és intézményekhez köthető, attól elválaszthatatlan fogalom.

„Miért legyen minden közgazdász feminista közgazdász” – teszi fel a kérdést *Susan Himmelweit* az ötödik fejezet alcímében, majd tanulmányát e kérdés megválaszolásának szenteli. Véleménye szerint a nemek viszonya a gazdasági rendszer leglényegibb strukturális jellemzője, a gazdasági elemzés alapegységének pedig nem a háztartás tekintendő, hanem a háztartásban együtt élő különböző nemű egyének. A feminista közgazdaságtan túllép a piaci összefüggések és a nők foglalkoztatásának vizsgálatán, az elemzési fókusz a nempiaci tevékenységekre és az anyagilag nem ellentételezett házimunkára is kiterjed.

Az institucionalistákkal összhangban azt vallják, hogy a társadalmi normák ösztönzőleg hatnak az egyéni magatartásra, amely visszacsatolásra is lehetőséget ad; közgazdasági szempontból ezt a folyamatot szükséges erősíteni, illetve empirikusan vizsgálni.

A behaviorista közgazdaságtannal kapcsolatban *Stephen Young* az irányzat újszerűségét és nagy népszerűségnek örvendő jellegét emeli ki. Képviselőik hisznek abban, hogy az irányzat nyomán jobb lehetőség adódik a gazdasági tevékenységek mozgatórugóinak leírására. Álláspontjuk szerint a határhasznosság és az optimalizáció nehézkes gondolkodást tesz lehetővé; ehhez képest megbízhatóbb gondolkodáshoz vezet a döntések háttérében meghúzódó motivációk feltárása. Bár ez a típusú gondolkodás is előítéletekkel tüzdelt, de megfelelő alapot biztosít az információszerzés és –áramlás finomszerkezetének megértéséhez. *Young* külön alfejezetben foglalkozik a behaviorizmus közpolitikai vonatkozásaival és a választási szituációk változataival (ún. *nudging*), végül felveti azt a kérdést, hogy vajon a behaviorista irányzat valódi heterodox áramlat-e, avagy inkább a sztenderd közgazdaságtan átalakulásáról van-e szó.

Alan Kirkman komplexitáselmélettel kapcsolatos ismertetése ismét *Herbert Simont* hívja segítségül, konkrétan azon állítását, miszerint az egész több mint a részek összessége. Az irányzat szószólói elutasítják az optimalizációt, az individualizmust és az általános egyensúlyi elméletet, és amellet érvelnek, hogy az egyének és a vállalkozások egymással kölcsönhatásban álló tömegének modellezésére lenne igazán szükség, ezáltal jó lehetőség adódhat a folyamatosan képlékeny, alakuló és bonyolult aggregált magatartás megértésére. Az ún. ágensalapú modellezés is ehhez az áramlathoz kapcsolódik, továbbá több hasonló jellegzetességet mutat az evolúciós közgazdaságtannal (amellyel érdekes módon jelen kötet szerzői mélyrehatóbban nem foglalkoznak). Az esszé a hatékony piac hipotézisének és a racionális várakozások lényegének leírásával zárul; mindkettőt feltételezi a komplexitáselmélet.

A kooperatív irányzat ismertetése, amely *Molly Scott Cato* tollából való, a demokrácia eszményképéhez egyik legközelebb álló megközelítés. Gyökerei Marx munkaérték-elméletére vezethetők vissza, a legtöbb ösztönzést azonban *Polányi Károly* munkásságából merítette. A koncepció lényege egy olyan holisztikus megközelítés, amelyben a vállalatok nem a profitmaximalizásra és a növekedésre törekednek, így célkitűzésként a termelékenység javítása fogalmazódik meg – a kooperáció társadalmi jószágként való felfogásán keresztül. Olyan kooperációkra van tehát szükség, amely minden érintett számára előnyös. *Cato* szerint a kooperatív irányzat *fair* módon javítja a nemzetközi kereskedelmet, mivel az együttműködő szervezetek közötti áru- és tényező-

áramlások jobb és közös kontrollt tesznek lehetővé, amelyek a közösségek számára pozitív társadalmi hasznokban manifesztálódnak.

Az ökológiai közgazdaságtan főbb jellegzetességeit *Clive L. Spash* és *Viviana Asara* tárják az olvasó elé. Felhívják a figyelmet, hogy az irányzat eltér a környezeti gazdaságtantól és a természeti erőforrások gazdaságtanától, amelyek a neoklasszikus közgazdaságtanhoz kapcsolódnak. Helyesebb lenne a társadalmi ökológiai gazdaságtan (*social ecological economics*) megnevezés, amely társadalmi felelősségvállalást, az alulról szerveződést és a helyi termelést helyezi előtérbe az ún. zöld elszámolási kerettel és a természeti tőkével szemben. Az irányzat fókuszában a nem-növekedés (*degrowth*) koncepciója áll, amely kiegészül a radikális társadalmi átalakulás és megújulás eszméjével, illetve a heterodox közgazdaságtan teljes újragondolásával. Az irányzat képviselői szerint a gazdasági rendszernek kell beágyazódnia a természet rendszerébe, és nem fordítva.

A kötet tanulmányai egyszerre foglalkoznak definíciós kérdésekkel, az egyes irányzatok eredetével és kibontakozásával, többé-kevésbé a tudományfejlődésben játszott szerepükkel, illetve a főáramú közgazdaságtanhoz való viszonyukkal. Míg elméleti síkon viszonylag részletes ismertetés olvasható a főbb ismertetőjegyekről, addig kevés információ lelhető fel az irányzatok módszertani megközelítésmódját illetően. Sajnos a fejezetek nem egyégesek legalább három szempontból; egyrészt eltér a szerzők által feldolgozott időintervallum, ti. néhány tanulmány a pénzügyi válság főbb tapasztalataival is számot vet, így aktuális; másrészt nagy aránytalanság figyelhető meg a hivatkozásjegyzékben, egyes esetekben csak néhány, másszor viszont több tízes nagyságrendű forrásmunkák szolgálnak a tanulmányok alapjául; harmadrészt a könyvben szereplő irányzatok bemutatása között viszonylag nagy a tartalmi és a stiláris különbség.

A fenti apró kritikai észrevételek ellenére a könyvnek komoly érdemei vannak. Fontos a célja és a tárgya, ezen kívül kellő áttekintést ad a különféle heterodox áramlatokról, amelyek határvonalai és alakulása természetesen nem jelölhetők meg pontosan (hozzátéve, hogy nem kiszámítható a főáramlat mindenkori iránya sem). A tanulmányok középpontjában az újító megközelítések egyetemes vonatkozásai állnak, ennél fogva mindegyik fejezet könnyen érhető, kifejezetten olvasmányos. A hivatkozások többsége lehetőséget ad az érdeklődő olvasó számára a további válogatásra, tanulmányozásra, ha bármely kérdésben részletesebben el kívánna mélyedni. Úgy vélem, hogy a könyv bátran ajánlható egyetemi oktatóknak, kutatóknak és hallgatóknak, illetve a téma iránt érdeklődő nagyközönségnek.

Irodalom

- Bod Péter Ákos (2013): Heterodox gazdaságpolitikák kora? *Köz-Gazdaság*. 8. 2. 89–101.
- Csaba László (2009): *Crisis in Economics? Studies in European Political Economy*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Csaba László (2013): Kérdőjelek a közgazdaságtanban és oktatásában. *Közgazdasági Szemle*. 60. 1. 47–63.
- Horváth Sándor (1998): Értékek és választások a közgazdasági gondolkodásban. *Replika*. 31–32. 95–97.